

הרצון" (רבו פשעיד מה תעשה לו אם צדקת מה תתן לו¹⁶), והוא מושלל מהם:

משא"כ בענין השני, שמצד בעל ה-רצון נמשך האור, אין מקום לומר שהמ-שכה זו היא לפי שהוא מושלל כו' ואינו נוגע לו כו', אלא אדרבה, המשכה זו היא לפי ש"רצוה" להיות נמשך¹⁷.

והחידוש בבחי' בעל הרצון על הרצון דמצות (בענין זה) הוא רק בכך, שמצד בחי' הרצון דמצות ישנה הגבלה באופן המשכה, שהיא רק ע"י קיום המצות (והמשכת כל אור היא ע"י מצוה פרטית), משא"כ מצד בחי' בעל הרצון אין שום הגבלה, וגם כשחסרה המצוה אפשר ל-היות המשכה.

ז. והנה כשם שהעילוי של תשובה על תומ"צ למעלה הוא בכך שתשובה מגעת בבעל הרצון שלמעלה מרצון דמצות - עד"ז הוא החידוש בתשובה על תומ"צ בנשמת האדם, שבתשובה מתגלה (והיא מגעת ב) התקשרות עצם הנשמה בעצמותו ית', בעל הרצון, שהיא למעלה ועמוקה יותר מההתקשרות שע"י תומ"צ.

ובהתקשרות העצמית של הנשמה, ה-מתגלה ע"י תשובה, יש שני ענינים (עד"ש שני הענינים הנ"ל (ס"ה) בבעל הרצון):

(א) הסיבה המביאה את האדם לתשובה היא ההתקשרות הפנימית עם הקב"ה שמצד עצם נשמתו, שלא שייך בה גרעון

"לבושים הצואים"¹⁸, אלא צריכים להש-לים את ההמשכה שחסרה על ידי העדר קיום המצוה.

ה. והנה הכח בתשובה לפעול שני ענינים אלה הוא לפי שע"י התשובה נמשך מבחי' "בעל הרצון", שלמעלה גם מבחי' "רצון" דמצות¹⁹, ומצד בחינה זו נפעלים שני הענינים הנ"ל:

כיון שבעל הרצון אינו מוכרח ואינו נתפס ברצון דמצות, ואין שייך לומר שהחטא (היפך הרצון) תופס מקום לגבי, לכן, ע"י המשכת בעל הרצון (ע"י תשר-בה) מתנקים ומתבטלים החטא והפגם²⁰:

ועוד, כיון שבבעל הרצון אין שום מדידה ח"ו באיזה אופן הוא נמשך [דרך מצד בחי' הרצון דמצות נעשית המדידה שהאור האלקי נמשך ע"י קיום המצות דוקא] - לכן נמשכת משם המשכה גם כשחסר קיום המצוה הממשיך אור זה"י.

ו. עפ"ז נמצא, שבהטעם על שני ענינים הנ"ל הבאים מבחי' בעל הרצון, יש כאילו שני ענינים הפכים:

הטעם על ביטול החטא והפגם הוא לפי שמעשי התחתונים אינם פוגעים ב"בעל

(16) לשון אדה"ז באגה"ת שם (צח, א).

(17) סה"מ תקס"ב ע' ז ואילך. ד"ה תקעו תרצ"א (סה"מ קונט' ח"א כה, א ואילך). וראה לקו"ת ר"ה נד, ב. סידור רלד, א ואילך. סה"מ שם לט, ב. ובכ"מ. וראה הערה הבאה.

(18) ראה ד"ה שובה ישראל אעת"ר. וראה סידור קנח, ד (טעם הא' מצד רוממות). ובכ"מ.

(19) ראה סה"מ תקס"ב שם ובד"ה שובה שם קרוב לסופו, לענין נושא עון שגם הזדונות יהיו כזכיות (וראה לקמן בפנים ס"א שהאתהפכא דזדונות לזכיות ה"ע המשכת האור שנחסר). ד"ה תקעו שם. וראה גם לקו"ת ר"ה שם.

(20) איוב לה, ו-ז.

(21) להעיר גם מסה"מ להצ"צ שם (לט, א), שהמשכת האור שנסתלק הוא מבחי' אריך, וביטול יניקת החיצונים הוא מבחי' עתיק. ועד"ז בד"ה אנכי שם קרוב לסופו.

ומזה מובן עד"ז גם (בשרש ענין זה, כמו שהוא) בבעל הרצון, שביטול הפגמים הוא מבחי' נעלית יותר מהבחי' שמשם נמשך האור שנחסר.

תוצאה ממה שרוצה, "לשוב אל ה'", והרי הקב"ה אין סוף – אזי אינו מסתפק בקיום התומ"צ לפי החיוב מצד הציווי, אלא הוא מחפש תמיד דרכים חדשות לחזק את ההתקשרות עם הקב"ה יותר ויותר, ע"י הוספה תמידית בקיום התומ"צ.

ח. והנה, שני ענינים הנ"ל בהתקשרות העצמית של הנשמה, המתגלה ע"י תשובה, הם בדוגמת שני הענינים הנ"ל (ס"ו) בבחי' בעל הרצון:

הענין בהתקשרות העצמית הניכר בכך שהיא הסיבה המביאה את האדם לתשובה – והיינו מה ששום חטא אינו נוגע בה והיא נשארה תמיד בשלימותה – הוא בדוגמת הענין הראשון (דלעיל שם) בבעל הרצון, שהפגם אינו תופס מקום שם:

והענין בהתקשרות העצמית שבא לידי ביטוי בהתשובה גופא – היינו מה שרצון האדם להיות דבוק ומיוחד עם הקב"ה (וכן קיום התומ"צ המסובב מזה) אינו מוגבל לפי ההגבלה של חיוב מצד הדין – הוא בדוגמת הענין השני הנ"ל בבעל הרצון, שמצדו אין שום הגבלה, כההגבלה שברצון העליון על מצוות, ובהמשכה הנמשכת ממנו²².

28) להעיר גם מדי"ה אנכי שם בסופו: "ע"י החרטה ועקירת הרצון ע"י נעשה העבירה החיצונית" כו' וע"י החילא יתיר ע"י ממשיך האורות שנסתלקו מקודם שיחזרו לשכון בהכלים" – והרי השייכות דתשובה לענין זה שכבעל הרצון (שהחטא אינו תופס מקום) שממנו נעשה ביטול החטא והפגם, היא מצד החרטה שבתשובה (ראה לעיל ס"ו): והשייכות דתשובה להענין שבבעל הרצון (שאינו מדוד כו') שממנו נעשה המשכת האור, היא (ראה לעיל שם. וראה לקמן ס"ט) מצד ה"חילא יתיר" שבתשובה.

או חלישות ח"ו ע"י חטא²³ – ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא²⁴, וגם בשעת החטא הרי הנשמה, באמנה אתו ית'²⁵:

וההתקשרות העצמית פועלת גם על הכוחות הגלויים, עד שהאדם מתמרמר מזה שנעשה נפרד (בחיצוניות) מהקב"ה, ובמילא בא לידי תשובה, שמתחרט על חטאיו ה"מבדילים גו"²⁶, ומקבל על עצמו "לכל ישוב עוד לכסלה כו' [ולעבדו ולשמור כל מצותיו]²⁷.

ב) כיון שהסיבה המביאה לידי תשובה בה היא ההתקשרות העצמית של הנשמה עם הקב"ה (שלמעלה מההתקשרות שע"י קיום התומ"צ), הרי גם בהתשובה גופא באה לידי ביטוי התקשרות זו, שלא רק שמחליט בהחלטה גמורה "לעבדו ולש" מור כל מצותיו", אלא שרוצה להיות מקושר עם הקב"ה, "לשוב אל ה"²⁸, אלא כיון ש"אי אפשר לדבקה בו באמת כי אם בקיום רמ"ח פקודיו"²⁹, לכן רצון זה בא לידי ביטוי בהחלטה "לעבדו ולשמור כל מצותיו".

ומטעם זה גם קיום התומ"צ שלו כפועל אינו מוגבל לחיובו בהן מצד דיני התורה. דכאשר קיום התומ"צ הוא (רק) מצד קבלת עול מלכות שמים ועול מצות, אין קבלה זו "דורשת" ממנו לעשות יותר ממה שמחוייב בו: משא"כ כאשר ה"לעבדו ולשמור כל מצותיו" הוא

22) ראה לקו"ש ח"ד ע' 1151.

23) סנהדרין מד, ריש ע"א.

24) תנאי פכ"ד (לא, א).

25) ישע"י נט, ב.

26) אגה"ת פ"א (צא, א).

27) תנאי פ"ד (ח, א). ושם הוא לענין הדביקות שע"י אהבת ה'. ומזה מובן ביתר שאת בענין התשובה.

דרגא שהיא) בא (כנ"ל שם) מצד עצם הנשמה שהיא תמיד (גם בשעת החטא) מיוחדת עם הקב"ה, "חבוקה ודבוקה בך, יחידה לייחדך".

י"ד. ע"פ כל הנ"ל יש לומר, שהחיות לוק בין שני הענינים הנ"ל הנפעלים על ידי תשובה (ניקוי הפגמים ומילוי האור שנעדר) הוא:

כיון שניקוי הפגמים בא מצד ההתקשרות העצמית של הנשמה עם עצמותו ית' (בעל הרצון), ששם מלכתחילה אין פגם, הרי אין זה באופן שהתשובה פועלת ניקוי הפגם, אלא שכיון שע"י התשובה מתגלית ההתקשרות העצמית, הרי ע"י נעשה בדרך ממילא ניקוי כל הפגמים.

משא"כ הענין דמילוי אור שנעדר, כיון שזה קשור עם ההמשכה שמצד בעל הרצון [ועד"ז בנשמת האדם - עם "המשכת" וגילוי" עצם הנשמה, כאשר רצונה הגלוי להתדבק עם הקב"ה (ע"י תשובה) הוא בלי מדירות והגבלות], ה"ז באופן שה"רעותא דלבא יתיר ובחילא סג"י פועלת וממשכת את האור.

זאת אומרת, שהמשכת האור שע"י תשובה (עילאה), הוא לפי שהמעלה דתשורה (ה"רעותא דלבא יתיר ובחילא סג"י) היא בדוגמת "כלי" הממשיך האור - וה"ז ע"ד ההמשכה שע"י מצות שהן "אברים" ו"כלים", והחילוק הוא רק בזה, שמצד בחי' רצון דמצות יש הגבלה שההמשכה היא רק ע"י מצות, ואילו מצד בעל הרצון באה ההמשכה (גם) ע"י תשובה.

יא. ע"פ כל הנ"ל יש לבאר טעם ה-

ט. ויש לומר, שזהו גם מהטעמים שעל ענין ניקוי וטהרת הנפש מ"לבושים הצואים" מספיקה תשובה תתאה, משא"כ כדי להשלים את האור הנעדר ע"י חסרון קיום המצוות, צריכים לתשובה עילאה.

ניקוי הפגמים בא (כנ"ל ס"ה"ו) מפני שב"בעל הרצון" החטא אינו תופס מקום, ודוגמתו בנשמת האדם - שהחטא אינו נוגע בהתקשרות העצמית והיא נשארת תמיד בשלימותה.

משא"כ המשכת האור באה (כנ"ל שם) מזה שבעל הרצון אינו מוגבל באופן ההמשכה, שדוגמתו בנפש האדם היא מה שרצונו להיות דבוק בהקב"ה אינו מדוד ומוגבל לפי החיוב שמצד הדין.

ולכן, בשביל ניקוי הפגמים מספיקה גם תשובה תתאה, משא"כ לענין מילוי האור שחסר, צריכים תשובה עילאה - כי היציאה ממדידה והגבלה דהבעל תשובה להיות דבוק בהקב"ה (שזוהי הסיבה שעל ידה נמשך האור שחסר) הוא בגילוי (בעיקר) בתשובה עילאה, שהיא "ברעותא" דלבא יתיר ובחילא סג"י לאת-קרבא למלכא: משא"כ זה שההתקשרות העצמית היא בשלימותה (שהיא הסיבה על ניקוי הפגמים) הוא בגילוי גם בתשובה תתאה. כי כללות ענין התשובה (באיזו

(29) ראה לקו"ת בלק עג, ג לענין התשובה דס"מ. ומביא שם "ועיין אגה"ת פ"ח שזהו ענין ונקמה מנקה הוא לשבים לרחוק ולנקות נפשם מלבושים הצואים כו". ושם עג, ד: "אבל כדי שיעשה תשובה שיתמלא גם האור שחסר כו" ע"י צריך לעשות תשובה עצומה כו" ועד"ז מה שנתבאר באגה"ת שם פ"ח כו" הענין דתשובה עילאה. וכן מפורש בסידור רכו, ד. סה"מ פ"ח שם. ד"ה דרשו שם פ"ה.

(31) הרשענות ליום ג'.

(32) ראה לקו"ש שם ע' 1152.

(30) אגה"ת פ"ח (צח, ב) מזח"א קכט, ב.

שע"י התשובה זדונות נעשים כזכיות הוא
„הואיל ועל ידי זה בא לאהבה רבה זו“

לכן נוגע שם הענין דמוחא (סת"י-
מאה)³³, ענין הטעם³⁴. אלא שכיון שענין
זה שייך ל„זדונות“, שהם היפך הרצון
(דמצות), לכן גם זה שהזדונות הם טעם
להיות המשכת האור³⁵ (ע"י תשובה), הוא
רק מצד בחי' „מוחא סתימאה“.

משא"כ באגרת התשובה, שמדבר
(בעיקר) אודות „ונקה“, ש„מנקה הוא
לשבים לרחוץ ולנקות נפשם מלבושים
הצואים“, מדגיש שענין זה הוא מבחי'
רצון העליון (גלגלתא) שלמעלה מחכמה
סתימאה, כי הענין דניקוי הפגמים הוא
רק ממדרגה שהחטא אינו תופס בה
מקום כלל, וזה שייך דוקא בבחי' רצון
העליון שלמעלה מטעם לגמרי, אפילו
מטעם כמוס.

(משיחת ש"פ האי"נו תשל"א)

(38) ועד"ז בתקס"ב שם, שהמזכיר שם
שיומשר האור שנחסר ע"י קיום המצות (כמו ר"א
בר דורדייא) שהוא דוקא ע"י התשובה עילאה
שהוא בחילא יתיר שגם זדונות נעשו כזכיות,
מדגיש שם שהמשכה הוא ממו"ס.

(39) ומה שמבואר בלקו"ת שם המעלה
שבמו"ס על גלגלתא, שבמו"ס (משא"כ בגלגלתא)
מתלבש בחי' פנימיות התענוג (ראה בארוכה
אזה"ת נצבים ע' איעה. המשך תערי"ב ספרי"ג
ואילך) – יש לומר, שזהו לפי שהענין ד„דירה
בתחתונים“ [שלוח „נתאור“ בעצמותו ית'] הוא (לא
הענין דשלילת הרע, כי אם) „ענין גילוי והמשכת
אור א"ס ב"ה למטה“, אלא שבשביל זה צריך (גם)
„לבער הרע“. שלא יהי' שום לכלוך וטינוף חו"י
(לקו"ת בלק ע. ג. ולהעיר גם מתניא פל"ז מזו, ב.
מח, א). ולכן (מצד זה) – הענין דהמשכת האור
שנחסר מגיע למעלה יותר מהענין דניקוי הפגמים.
(40) להעיר מלקו"ת אחרי כו, ג.

הדגשה באגרת התשובה שניקוי הפגמים
בא מרצון העליון „שלמעלה מעלה ממד-
רגת בחי' חכמה עילאה“, שכונתו בזה
היא (כנ"ל מהערות אאמ"ר) לבחינת גל-
גלתא שלמעלה (גם) מחכמה סתימאה,
אע"פ שבלקו"ת איתא שתיקון הפגמים
נעשה דוקא ע"י מוחא סתימאה (ולא ע"י
גלגלתא)³³:

בלקו"ת מדבר (בעיקר) אודות הענין
דנושא עון, שהקב"ה מנשא ומגביה את
העון „שיהי' אתהפכא חשוכא לנהורא“³⁴,
שהזדונות נעשו כזכיות³⁵.

וכיון דזה שזדונות נעשים כזכיות הוא
(בכללותו) אותו הענין מה שע"י תשובה
נמשך האור הנעדר ע"י החסרון בקיום
המצות (זכיות)³⁶

[ועד שהמשכה היא לא רק ע"י
התשובה גופא, אלא גם ע"י הזדונות
עצמן שנתהפכו לזכיות]

שהמשכה זו היא מצד הטעם, מצד
המעלה שבתשובה [כמ"ש בתניא³⁷ דזה

(33) וע"פ הביאור דלקמן בפנים, יימתק גם
מה שבלקו"ת שם מדבר בענין המרירות והכבי'
„על סילוק גילוי אור א"ס ב"ה“ (שם מח, סע"א) על
„הסתלקות האור והגילוי“ (שם מח, ד). משא"כ
„גודל הרחמנות על בחי' אלקות שבנפשו
ושלמעלה“ שבאגה"ת שם רפ"ח הוא (כמבואר שם
פ"ו) על ירידתם ונפילתם „בהיכלות הטומאה
וסט"א“. וראה לעיל ס"ז.

(34) לקו"ת שם מח, סע"ד.

(35) ועד"ז באגה"ק שם (כנ"ל הערה 9) לכפר
כו' אלא גם על הזדונות ואתהפכא חשוכא כו'
לנהורא.

(36) כן משמע בסה"מ תקס"ב שם. סהמ"צ
להצ"צ שם (לט, ב).

(37) פ"ז (יב, א).

ביאורים באגה"ת

פ"א – פ"ד

ביאורים באגרת התשובה*

רובם — משיחות שנת תשכ"ט, נעתקו עפ"י רשימות השומעים**.

אגרת התשובה:

א. „אגרת התשובה“ איז דער דריטער חלק פון תניא, ווי עס שטייט אויפן שער-בלאט פון תניא (הוצאת זאלקווי, תקנ"ט — דעם ערשטן מאָל ווען מען האָט געדרוקט דעם אגה"ת (מהדו"ק)), „והוא חלק שלישי“, און אזוי אויך אויף די כותרת פון אגה"ת (הוצאת שקלאוו תקס"ו — דעם צווייטן מאָל ווען מען האָט געדרוקט אגה"ת — מהדו"ת) „לקוטי אמרים חלק שלישי“. ביז אַז ער ווערט אָנגערופן מיט דעם נאָמען אויך דורך רבותינו נשיאנו (ראה לקו"ת שה"ש לא, ג: סש"ב ח"ג. סה"ש תש"א ע' 143. ועוד).

ענינים פון תורה — ובפרט נאָך אַז דער ספר התניא איז דער תורה שבכתב פון חסידות (ראה בארוכה „קיצורים והערות“ ע' קיח ואילך) — זיינען דאָך בתכלית הדייק, איז דאָך מובן, אַז אויך דאָס וואָס דער אגרת התשובה איז דער דריטער חלק, וועלכער קומט נאָך די פריערדיקע צוויי חלקים, איז בדיוק.

ב. איז דער ביאור אין דעם בדא"פ:

אין דעם ערשטן חלק פון תניא איז מבואר דער ענין המדות, ווי יעדער איד קען מערער זיין אהבה ויראה, און דורך דעם מקיים זיין רמ"ח מצות עשה און שס"ה מצות לא תעשה.

דער צווייטער חלק איז כשמו — „שער היחוד והאמונה“ [און די נקודה אין דערוף איז האמונה, וכהסיום בהקדמה „האמונה . . ביחודו“] וואָס „אמונה“ איז מורה לספירת המלכות (כידוע בענין אמת ואמונה) ושייכת אליי. וואָס דעריבער, איז אין צווייטן חלק מבואר דער ענין היחוד, אַז „בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד“, וואָרום וויבאַלד אַז מלכות איז דאָך שוין אַ שרש אויף מקום און זמן (שעהיוה"א פ"ז), און „אין מלך בלא עם“, ווי דער אַלטער רבי איז מפרש (שעהיוה"א שם) „עם מלשון עוממות שהם דברים נפרדים“, קען דאָך זיין אַ נתינת מקום לטעות, דאָרף מען דאָרטן באַוואָרענען דעם ענין היחוד.

(משא"כ אין די מדות שלמעלה מהמלכות, וויבאַלד אַז „כל בחינות אלו (מקום

(*) מעלת לימוד אגרת התשובה — ראה להלן סעיף מב.

(**) ביאורים אלו נדפסו בחוברת בשנת תשכ"ט, ומצד סיבות טכניות, באו בהחברת רק חלק מהביאורים. בכל מקום שנזכר „סעיף...“ הכוונה הוא להביאורים שלא נכללו בהחברת.

וזמן) אין להן שייכות במדות הקדושות העליונות" (שעהיה"א שם), דארף מען דארטן ניט באוואָרענען דעם ענין היחוד, ווייל מצד המדות אין מלכתחילה ניטאָ קיין נתינת מקום לטעות).

ולדוגמא: החידוש שבשעהיה"א דלעגס נצב (פ"א) הוא בנוגע ל"דברך" (מל' שבהשתל'): שאינו "כפשוטו" (פ"ז) — בנוגע לצמצום (במל' שלמעלה מהשתל', דא"ס).

און דאָס איז אויך דער טעם פון דעם וואָס (לויט ווי מען דערציילט ביי חסידים) איז ביים אַלטן רבי'ן געווען אַ קס"ד צו מסדר זיין דעם שעהיה"א אַלס דעם ערשטן חלק, וואָס דעריבער שרייבט ער ב"ג' פעמים אין "חינוך קטן" (די הקדמה צו שעהיה"א) דעם לשון "כמו שיתבאר" (בלשון עתיד) — כאָטש אז די ענינים אויף וועלכע ער שרייבט "כמו שיתבאר" ווערן זיי מבואר אין דעם ח"א, ספר של בינונים" (וואָס, לויט ווי ס'איז אויסגעשטעלט געוואָרן איצטער, קומט דער ש"ב פאַר שעהיה"א).

און נאָך מערער: אפילו לאחרי וואָס דער אַלטער רבי האָט מחליט געווען אַז דער שעהיה"א זאָל קומען נאָך ש"ב, האָט ער נאָך אַלץ איבערגעלאָזן אַ נתינת מקום צו סברתו הקודמת אַז דער שעהיה"א זאָל קומען פאַר ש"ב, וואָס דעריבער האָט ער איבערגעלאָזן דעם לשון "כמו שיתבאר", און ניט משנה געווען "נתבאר" (בנר"ן) — ל' עבר

ווייל וויבאלד אַז ש"ב איז ענינו — מדות, אהבה ויראה, און שעהיה"א — מלכות, איז דאָך דער סדר הספירות (מלמטלמ"ע) פריער — מלכות, און דערנאָך — מדות (ז"א).

[ונוסף לזה: אויך אין עבודת האדם, בכדי צוקומען צו אהבה ויראה, דארף זיין פריער די אמונה ביחודו ואחדותו ית', כמבואר בחינוך קטן בסופן].

ועפ"ז יובן דער טעם פון דעם וואָס אגה"ת איז דער דריטער חלק, וואָס קומט נאָך שעהיה"א און ש"ב, ווייל תשובה איז, בעיקר, אין ספירת הבינה. און דער סדר הספירות איז: בינה נאָך זו"ן: נאָך מלכות (שעהיה"א) און ז"א (ש"ב), קומט בינה (אגה"ת).

ג. נאָך אַ ביאור אויף דעם וואָס אגה"ת איז דער דריטער חלק (און קומט נאָך ש"ב מיט שעהיה"א):

ס'איז ידוע וואָס כ"ק מר"ח אדמו"ר זאָגט (סה"ש תשי"א ע' 241 וואילך) אַז "די פיר טיילן אין ס' התניא זיינען מכון נגד די ארבעה חלקי שלחן ערוך". און ער טייטשט אויס, אַז די ג'ן פרקים פון תניא (חלק ראשון) זיינען דער אורח חיים פון חסידות חב"ד, דער שער היחוד והאמונה (חלק שני) — יורה דעה, אגרת התשובה (חלק שלישי) — אבן העזר.

ועפ"ז מובן וואָס אגה"ת איז דער דריטער חלק, וואָס קומט נאָך ש"ב און שעהיוה"א, ווייל אבן העזר קומט נאָך או"ח און יו"ד.

ד. דער ביאור השייכות פון אגה"ת צו אבן העזר:

לקמן רפ"ד: תשו"ת ותשו"ע (כוללילין כל עניני התשובה) – ב' ההי"ן, סדר נשים, מלכות ובינה.

בש"ס מס' גיטין ואח"כ מס' קדושין – כמש"נ ויצאה והיתה (הקדמת פיה"מ להרמב"ם).

ועד"ז בסדר דברי הימים: ויגרש את האדם, כבת כו' שנתגרשה" (ב"ר כא, ח. וראה שם). ואח"כ – במ"ת – „קדשנו במצותיו כאדם המקדש אשה כו", „הרי את מקודשת לי" (ח"א פמ"ו. לקמן פ"י).

וא"א ומוכרח להיות בינתיים תשובה (ח"א פ"ז).

ע"י החטא „שולחה אמכם" (לקמן רפ"ו) וע"י התשובה „כה אמר ה' אי זה 90 כריחות (גיטין) אשר שולחה אמכם" (ישעי' נ, א).

ובנגלה ממש: ענין התשובה – קדושין שלאחרי גירושין (יומא פו, ב בתחלתו). ועוד. ואכ"מ.